

Természetesen az egyik kiindulópontot a korábbi években kialakult kutatási irányok jelentik, hiszen azok jelentős része sikerrel folytatható, még ha nem is mindegyik. Az eddigi, itthon és nemzetközileg is elismert eredményeket adó kutatási irányok, az intézetben meglévő komparatív előnyök, a társadalmi hasznosság, valamint a hazai politikatudomány fejlődésében az intézetre háruló szerep együttesen határozza meg, hogy a kutatási prioritások újrafogalmazásában milyen irányba kell fordulnunk, mit kell erősíteniünk is miről kell lemondanunk.

Milyen értékelési rendszerben dolgoznak majd a kutatók, tudományos fokozat stb.? Miben mérik majd az intézet sikerét?

Az Akadémia intézeteinek munkáját jól ismert módon értékelik. A jövőben ehhez igazodik a mi belső, az egyes kutatók teljesítményére vonatkozó értékelési rendszerünk is – nagyobb mértékben, mint eddig. Nagyobb súlyt kap az intézeti prioritást élvező kutatási programokban való részvétel, az eredmények nemzetközi elismertetése és rangos fórumokon történő publikálása.

Megemlékezés

Csetri Elek professzor 2010. január 24-én, a tél egyik leghidegebb napján is elindult szokásos túrájára, mint évtizedeken át minden vasárnap, mert a természettel hétről hétre megújuló bensőséges kapcsolata, az éles hegyi levegő, az erdélyi tájak zord szépsége viszonylagossá oldotta a romániai kisebbségi lét roppant terheit. A bevégeztség átrendezi az időt. Történetfelfogásának titkát fél évszázaddal ezelőtt itt, a bükkerdő mellett egy váratlan kérdése árulta el 1957 egyik vasárnapi délutánján. Jakó Zsigmonddal együtt itt, Kolozsvár fölött, a Feleki-tetőn Erdély történetéről beszélgettünk meg a forradalomról, és hirtelen azt akarta tudni, ami ma már drámaian időszerű: „a magyarországi családok hány gyermeket nevelnek.”

Történet szemléletében mindvégig a jövő adott értelmet a lefutott időnek, a folyamatosság a közelebbi és a távolabbi múltnak. A második világháború után indult történetíró nemzedék egyik meghatározó személyisége a magyar Bolyai Tudományegyetemen, ahol 1947-ben diplomát szerzett, a nagybányai, marosvásárhelyi középiskolai tanítás után 1949-ben tanári pályáját megkezdte, és 1959-ben átélte Babeş–Bolyai Egyetemmé alakítását, ahol hivatali kötelességéből egyetemes

CSETRI ELEK

1924–2010

történetet tanított. Közben mindvégig Erdély XVII–XIX. századi történetét kutatta. Ily módon előadásiban és műveiben egyaránt érzékeltethette az európai és az erdélyi fejlődés kölcsönös összefüggését.

Mesterétől, Kelemen Lajostól megtanulta, hogyan lehet a tudományt a mélypont viszonyai között is magas színvonalon szolgálni, s a levéltári anyag csak a térség és az idő széles koordinátáján, eredeti szerves egységében értelmezhető. Az előtte járó pályatárs, Szabó T. Attila

pedig azt példázta számára, hogy mostoha körülmények ellenére is megszületnek a tudomány nagyszabású teljesítményei, mert a legtöbb mindig az emberen múlik.

Csetri Elek legjobb alkotó éveit olyan időkre estek, amikor a diktatúra minden területen korlátozta a kutatás szabadságát, s külföldi szakirodalmat román akadémikus is csak évente egy kötetet rendelhetett. Ám ha politikátörténetet nem is művelhetett, a forráskiadás, a gazdaság- és a művelődés historikumának területén maradandót alkotott.

Ügyelt rá, hogy az emlékiratok, naplók, levelezések soraiiban a politika is megszólalhason. *Fegyver alatt* címmel közzétett Wass Pál 1848-as honvédszázados emlékirata hiteles

tudósítás Bem erdélyi hadjáratáról (1968). Egyaránt a személyes élmény erejével fejezte ki a változásokat Silvio Pellico börtönirata (1969) s Gyulay Lajos már ekkor ismertetett monumentális, százharminc kötetes naplója, amelyből az 1848–49-cel foglalkozó részt két kötetben végül Miskolczy Ambrussal adta ki.

Gazdaságtörténeti tanulmányaiban benne rejtett az akkoriban különösen tiltott gyümölcs, a történelem egysége. *Kelemen Benjámin, a haladó gazda* című ifjúkori tanulmányában (1957) érzékeltette az egész reformkort. Azt, hogy Wesselényi Miklós zsidói uradalmának modernizációja egyet jelentett az európai műveltséggel, a falusi iskolák, a szakképzés szervezése, a gépesítés, a piacra termelés Erdéllyel együtt egész Magyarországot segítettek kiemelni az osztrák önkényuralomnak kiszolgáltatott helyzetéből. Újabban pedig a történeti ökológia igazolta, hogy a magyar gazdasági gondolkodás keretei közé emelte Georgius Wernher *De admirandis Hungariae aquis hypommemation* (1505) című munkáját,

A művelődéstörténetet interdiszciplináris szemlélettel, a jelenségek teljességét átfogva vizsgálta, különösen a vallási tolerancia, a tudomány – a technika – a népesedés története foglalkoztatta; a XIX. század szabadság-gondolata és a nemzeti eszmék kialakulása kötötte le.

Eredményesen alkalmazta az elzártág ellenére Erdélybe is eljutott európai történetírás újításait, s az Annales-kör elméleti és módszerbeli elveit. Tudatosan állította maga elé kutatási célként Körösi Csoma Sándort mint a saját népét és az egész emberiséget egyetemes értékekkel gyarapító tudós szimbolikus megtestesítőjét. Wesselényi Miklós politikai pályaképét minden addig ismertnél alaposabb gazdasági megalapozottsággal kiegészítette elő. Benkő Samu, Bodor András,

Imreh István, Jakó Zsigmond, Tonk Sándor szerkesztőtársaival több kitűnő társadalomtörténeti, művelődéstörténeti tanulmánykötetet tett közzé, az orvos Gyarmathy Sámuel újszerű pályaképét Dani Jánossal együtt dolgozta ki, s több száz írást publikált.

Visszatekintve azonban erre a korszakra kritikusan állapította meg, hogy az egész erdélyi magyar történetírásban „múltunk bemutatásában sajnálatos módon öncsonkulás következett be,” mivel hiányzott a gazdasági, társadalmi, művelődési jelenségeket az erőviszonyok szerint elrendező politikai vonulatok kidolgozása. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Farkas utcai levéltárában a magyar történetírói műhely kibontakozása megrekedt a hatalom politikai, ideológiai zátonyain.

Az 1989. évi fordulat lehetőségeivel frissen élt, elmélyült a magyarországi levéltárak anyagában, és kutatott Bécs, Göttingen, Párizs gazdag gyűjteményeiben. Jelentősen hozzájárult a romániai magyar történetírásnak az egyetemes magyar történettudománnyal ugyan soha meg nem szakadt egysége megújításához.

Bethlen Gábor életútja (1992) címmel megírta a fejedelem régen hiányzó rövid biográfiaját. Új szempontok alapján tette mérlegre Samuel Richardson, Leopold Ranke, Angyal Dávid, Szekfű Gyula különböző előjelű véleményeit, s a nagy erdélyi fejedelem Magyar Királysággal kapcsolatos politikájában az egységteremtő tendenciákat mutatta ki. Különösen nagyjelentőségűek az 1848-at a maga valóságában feltáró kutatások. Új szempontokkal írt áttekintést a magyar és a román történetírás talán legvitatottabb kérdéséről, Erdély uniójáról és végrehajtásának problémáiról.

1990-ben a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjának választotta. Egyik alapító

tagja lett az újraindított Erdélyi Múzeum Egyesületnek. Tiszteletbeli elnöke volt a kolozsvári Kelemen Lajos Múemlékvédő Társaságnak, s 1995–1997 között az *Erdélyi Múzeum* folyóirat főszerkesztői munkáját látta el.

2009. évi interjújában fejtette ki nézeteit az erdélyi magyar és román történetírás viszonyáról. Számba vette a nehézségek ellenére a biztató fejleményeket, a történelmi igazságot a mítoszoktól megkülönböztető tendenciákat. Lektora volt a romániai magyarság történelmét összefoglaló alternatív iskolai tankönyvnek, amelyben a szerzők a dákoromán elméletéről mindkét álláspontot közlik, s megírták, hogy a gyulafehérvári román nagygyűléssel majdnem egy időben, Kolozsvárott ötvenezer magyar és székely tiltakozott az ellen, hogy Erdélyt Romániához csatolják, s örült, hogy legkisebb unokája a hatodik osztályban a magyar néprajzzal együtt ebből a

könyvből tanulhatja a romániai magyarság történelmét.

Magáról keveset beszélt, csak véletlenül árulta el, hogy tanárnő felesége a nehéz időkben is a magyar irodalom ürügyén tanította a magyar történelmet. Fontos volt számára a szülőföld megtartó ereje, és büszke volt szülővárosa, Torda szőlőjének borára. Utolsó interjúját azzal fejezte be, hogy mi magyarok „egy nemzet vagyunk, összmagyarságban gondolkodunk, a magyar nemzettudat független a határoktól, s tesszük a dolgunkat.”

Néhány hete vágott neki a nagy munkának, hogy kiadja Kelemen Lajos kétezer oldalas naplóját, amikor a Feleki-tetőn villámcsapásként befejeződött az életpályája, és elkezdődött műveinek élete a tudomány lezárhatatlanságában.

R. Várkonyi Ágnes
az MTA levelező tagja

